

a királyi méltóságra, mint az örök üdvösségre nyilvánvaló volt, majd egy három tagú *distinctio* mutatja be a választás (*electio*) három lehetséges módját: isteni (*divina*), emberi (*humana*), valamint emberi és isteni egyszerre (*humana et divina simul*). A '*divina electio*' valakit valamilyen méltóságra, végeredményben pedig az örök üdvösségre választ ki, és – többek között – természetfeletti módon, isteni kinyilatkoztatás révén (*supernaturaliter, per divinam revelationem*) ismerhető meg. A ferences író állítása igazolására három példát hoz fel. Az első a *turul-mondán* alapuló *sermórészlet*.⁵⁷ A második példa a *Hartvik-legendából* származik. A barát a legenda alapján elmondja, hogy Géza fejedelemnek egy éjjel látomása támadt: egy gyönyörű külsejű ifjú jelent meg előtte, aki Géza tudtára adta, hogy fia fog születni, s ő fogja majd keresztény hitre téríteni a magyarokat. A harmadik példa szintén a *Hartvik-legendából* származik; ebben Géza fejedelem feleségének István első vértanú jelenik meg, s adja tudtul a fiú születését. Laskai a gondolatmenet végén levonja a következtetést: „*Et sic claret, quomodo istius sancti regis electio ad regnum et salutem supernaturaliter a Deo est revelata.*”⁵⁸ Világos, hogy a szerző az isteni kinyilatkoztatás alatt a csodás látomást érti. Ez az a *motivum*, amely a három példát összeköti. Azonban a *turul-mondának* a krónikában olvasható változata mindössze annyit említ, hogy Álmos anyjának az ágyékából dicső királyok származtak, de egyetlen uralkodót sem nevez meg. A történet ebben a formájában a Szent István-beszéd gondolatmenetében a ferences szerző számára használhatatlan volt, mivel Istvánról nem esett benne szó, s ez lehetett az oka annak, hogy a barát változtatott a krónika szövegén, beleépítve egy olyan kompozíciót, amelyben már az államalapító is szerepel.

Laskai Osvát tehát tudatosan, céljának megfelelően módosította a *turul-monda* szövegét, s így a saját érvelése számára felhasználhatóvá tette Álmos születésének történetét.

KERTÉSZ BALÁZS

Egy ismeretlen hungarika: Giovanni Battista Mosto Báthory Zsigmondnak ajánlott zenei kiadványa 1590-ből.* Az erdélyi fejedelmi udvar zenészeegyüttesét Báthory Zsigmond korában egy ideig irányító Giovanni Battista Mostónak (vsz. 1550-es évek eleje Udine – 1596 Gyulafehérvár)¹ létezik egy olyan kiadványa, amely eddig elkerülte a zenetörténészek és a hungarika-kiadványok kutatóinak figyelmét. A nagyon ritka – úgy tűnik, mindössze egyetlen példányban fentmaradt – gyűjteményt a hesseni hercegi udvar egyik velencei kottákból álló zenei kolligátuma őríz meg.² *Ioan.*

⁵⁷ A történet egy olyan szövegegység részeként épül be a prédikáció gondolatmenetébe, amely a magyarok pannóniai bejövetelét mutatja be. Ezzel a szövegegységgel egy másik tanulmányban foglalkozunk.

⁵⁸ LASKAI gondolatmenete a beszéden belül: *De Sanctis*, H4r–H5r. A *Hartvik-legend*a két részlete: *SRH* II. 404., 406.

* E helyen szeretném megköszönni a Kasseli Landesbibliothek munkatársainak (elsősorban is Sylvia v. Hilchennek), továbbá Erdősi Péternek, Kruppa Tamásnak és Papp Ágnesnek a szíves segítségét.

¹ A Mosto életére és erdélyi működésére vonatkozó aktuális ismereteket l.: KIRÁLY Péter: *Giovanni Battista Mosto – egy 16. századi „száguldó muzsikus” Erdélyben*. In: Uő: *Magyarország és Európa. Zenetörténeli írások*. Bp. 2003. 53–68.

² Kassel, Landesbibliothek, 4° Mus. 6 /d; A nyomtatványt említi: *Répertoire International des Sources Musicales*. (a továbbiakban: RISM) A. I. Karlheinz SCHLAGER szerk.: *Einzeldrucke vor 1800*. Kassel 1976. M 3815.; A RISM csakis egyetlen példányról tud, a kasseliről.; A kolligátumot leírja: HORSTMANN, Angelika: *Katalog der Musikdrucke aus der Zeit der Kasseler Hofkapelle, 1550–1650*. (Kézirat, megjelenés alatt) 65–69.

Baptistae Mvsti apvd serenissimvm principem Transilvanie etc. musices moderatores Motecta quinque vocum, liber primus címfeliratú, 1590-ben Velencében Ricciardo Amadionál megjelentetett munkát Mosto, akit a cím – mint látható – már az erdélyi fejedelmi zenészek irányítójának nevez, kegyelmes urának, Báthory Zsigmondnak ajánlotta. Az október 1-jén Velencében kelt ajánlás felirata szerint: „Serenissimo Sigismvndo Battori principi Transilvaniae et Sicolorum comiti, etc. domino meo colendissimo. Ioannes Baptista Mustus foelicitatem.”

A kiadvány – ahogy a címe is közli – ötszólamú motettákat tartalmaz. A zenei anyag a korabeli gyakorlatnak megfelelően szétválasztva, énekszólamonként (Cantus, Altus, Tenor, Quintus, Bassus) külön füzetekben található. A negyedréti méretű (18,4×13 cm) tizenkét lapból álló szólamfüzetek mindegyikének címlapját angyalok tartotta koronás sárkányfogas Báthory-címer díszíti. A címer fölött szalag lebeg „Virtus unita valet” jelmonddal. A címlapillusztráció, miként megállapítható, Báthory Zsigmond egy aranypénzén alapul, az ezen látható elemeket kombinálja.³

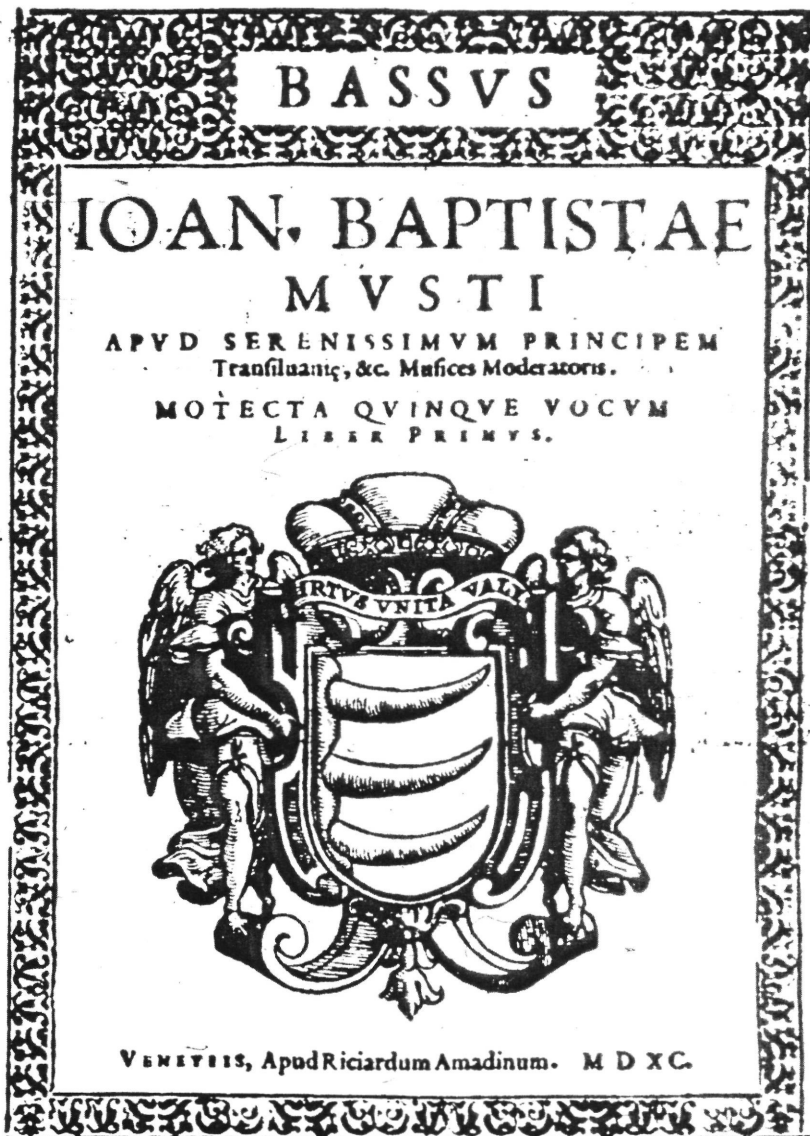
A címlap hátoldalán olvasható az 1590. október 1-jén Velencében kelt Báthoryhoz szóló rövid ajánlás. A következő (1-től 21-ig számozott) oldalakat foglalja el a kompozíciók szólamanyaga, oldalanként egy-egy darab. A *Motecta quinque vocum* húsz motettájából a tizennyolcadik (*Ave virgo gratiosa*) két önálló részből áll, míg a többi egy részes. A kiadvány tartalma:

- 1./ Audi domine hymnum meum
- 2./ Inclina domine aurem tuam
- 3./ Benedicta es virgo Maria
- 4./ Beatus vir qui in lege domini meditatur
- 5./ Ego dixi domine miserere mei
- 6./ Audite insule et audite populi
- 7./ Dominator Domine celorum et terre
- 8./ Stella quam viderant Magi in oriente
- 9./ Ego sum pastor bonus
- 10./ Hodie nobis celorum Rex de Virgine
- 11./ Stephanus autem plenus gratia et fortitudine
- 12./ Voce mea ad dominum clamaui
- 13./ Benedictam dominum in omni tempore
- 14./ Surrexit pastor bonus qui animam suam posuit
- 15./ Ascendens Christus in altum
- 16./ Sancte Zeno martir Dei inclite pastor dominici gregis
- 17./ Regina caeli letare
- 18./ Ave virgo gratiosa (Secunda pars:) Omnis virtute decorat
- 19./ Qui consolabatur me recessit ad me
- 20./ O domine Iesu Christe

A *Motecta quinque vocum* minden füzetét a számozatlan utolsó oldalon egy tartalomjegyzék zárja.

³ A „Virtus unita valet” mottó, eredetileg Báthory Kristóf jelmondata, szerepel Báthory Zsigmondnak, Báthory Kristóf fiának, 1583-ban vert arany tízforintos hátlapján is, amelynek előlapján két angyal tartja a koronás Báthory-címert. (vö: UNGER Emil: *Magyar éremhatározó*. Bp. 1980. II. 171. 62. j.) A Mosto kiadvány címlapja tehát – mint erre a lehetőségre előzetesen már Erdősi Péter történész felhívta a figyelmemet – az erdélyi fejedelem pénzét követi. Hasonló módon, miként Báthory Zsigmond első külföldi portrémetszeteihez is tallérokat vettek alapul a művészek. Köszönettel tartozom Erdősi Péternek és Kruppa Tamásnak, akik rávezettek a jelmondat eredetére, és ily módon segítettek a címlapdísz keletkezésének tisztázásában.

d

A Mosto-féle motettagyűjteményt is tartalmazó itáliai eredetű kolligátumkötetek, amelyben 1579 és 1595 között Velencében megjelent öt-tízszólamú kórusművek szólamkönyveit gyűjtötték egybe,⁴ a hesseni hercegi udvar kottáinak 1613-ban felvett jegyzékében már szerepel.⁵ A gyűjteményt a jelek szerint használták is. Erre következtethetünk az alapján, hogy helyenként – egyebek mellett a Mosto motettákban is – leragasztások és kéziratoss javítások találhatók.⁶

A *Motecta quinque vocum* címlapszövegének és a dedikáció adatainak segítségével fontos új ismeretként ma már pontosabban meghatározhatjuk, hogy mikor is került Mosto Erdélybe. Míg az eddigi kutatás források hiányában csak feltételezésekre hagyatkozhatott, s a szakirodalomban 1589, 1590 illetve 1592 szerepel mint alkalmazásának lehetséges kezdete,⁷ most a motettakiadvány nyomán már 1590 őszt tekinthetjük annak a legkésőbbi időpontnak, amikortól az udinei muzsikusz bizonyosan a fejedelem zenésze volt. Az elszegődés pontos dátuma ugyan még mindig kérdéses, de már sokkal jobban behatárolható, mint korábban. Kétségtelen, hogy Mosto valamikor az 1589 nyara/ősze⁸ és 1590 ősze közötti egy év folyamán állt az erdélyi uralkodó szolgálatba.

Giovanni Battista Mosto egyházzenei gyűjteményével most már négyre emelkedik a Báthory Zsigmondhoz kapcsolódó itáliai zenei kiadványok száma: Mosto két művét ajánlotta a fejedelemnek (a most ismertetett motetták mellett az 1595 tavaszán Velencében közreadott világi szerzeményeit, *Il primo libro de Madrigali* című madrigálkötetét),⁹ valamint ezek mellett ismert még Pilipp de Monte császári Kapellmeister gyűjteménye, *Il Decimosettimo Libro de Madrigali...* (Velence, 1595), amelyet az 1595. november 24-én kelt előszó szerint Mosto tanácsára dedikált Báthorynak.¹⁰ E három Mostóhoz kapcsolódó munkához járul negyedik kiadványként Girolamo Diruta, ferences szerzetes és chioggiai organista, *Il Transilvano dialogo sopra il vero modo di sonar organi, et istromenti da penna ... utilissima et necessaria a Professori d'Organo* (Velence 1593) című iskolája,¹¹ amely már címével is az erdélyi fejedelemre utal,¹² akinek Diruta kompendiumát ajánlotta.

⁴ Horstmann a szólamkönyv-kolligátumok pergamkötését itáliai határozza meg és az előzéklapokon is 16. század végi velencei vízjeleket mutat ki. Vö.: HORSTMANN: *i. m.* 66.

⁵ Vö.: ZULAUF, Ernst: *Beiträge zur Geschichte der Landgräfllich-Hessischen Hofkapelle zu Cassel bis auf die Zeit Moritz des Gelehrten.* (disszertáció) Kassel, 1902. 101. nr. 41.; HORSTMANN: *i. m.* 66.

⁶ Vö.: HORSTMANN: *i. m.* 66–69.

⁷ L. KIRÁLY: *i. m.* 55–56.

⁸ Mostót 1589. május 1-jén bocsátották el páduai állásából, ahol 1580 ősztől fogva a székes-egyház zenészegyüttesét vezette. Július 12-én még a szolgálati lakásban lakott, amit S. Giustina napjáig (= október 5.) el kellett hagynia. Állítólag ugyanebben az évben a velencei híres Fraritemplomba kerest munkát, ottani működését megerősítő forrásadat azonban nem ismert. Mosto életútjára l. KIRÁLY: *i. m.* 54.

⁹ RISM: A1/6 M 3816; Modern kiadása: BARLAY Ö. Szabolcs közr.: *Giovanni Battista Mosto, Madrigali a 6 voci.* Bp., Zeneműkiadó, 1978.

¹⁰ RISM M 3388; HARASZTI Emil: *Sigismond Báthory, Prince de Transylvanie et la musique italienne.* = *Revue de Musicologie* (12.) 1931. 210.

¹¹ RISM D 3134; HARASZTI: *Sigismond Báthory... i. h.* 195. és Uő: „*Il Transilvano*” di Girolamo Diruta. = *Corvina* (6.) 1943. 3. sz. 120.; BARLAY Ö. Szabolcs: *Az „Il Transilvano” külföldön és itthon. A Diruta-kutatás mai állása.* = MKsz (91.) 1975. 334–338 és Uő: *Girolamo Diruta: Il Transilvano – jelentősége külföldön és Magyarországon.* = *Magyar Zene* (19.) 1978. 1. sz. 3–24.; BARLAY Ö. Szabolcs–PERNYE András: *Girolamo Diruta: Il Transilvano.* = *Magyar Zene* (19.) 1978. 3. sz. 298–313. és 4. sz. 335–360. valamint *Magyar Zene* (20.) 1979. 1. sz. 39–59. és 2. sz. 130–146.; *Az Il Transilvano* különféle kiadásainak felsorolását és a Magyarországon lévő példányok számbavételét l. RISM D 3134 – D 3139. továbbá BARLAY: *Diruta: Il Transilvano – jelentősége kül-*

Báthory Zsigmond tehát különleges helyet foglal el a magyar királyok és erdélyi fejedelmek sorában. Rajta kívül a hazai uralkodók közül – mai tudásunk szerint – senkit sem tiszteltek meg így zeneművekkel. A most megismert legkorábbi neki ajánlott munka, a *Motecta quinque vocum* pedig azért is különösen fontos forrás, mert ez az erdélyi zenészezyüttes élére újonnan felvett kiváló olasz muzsikusként, Giovanni Battista Mosto bemutatkozó alkotása, egy olyan gyűjtemény, amelynek révén az erdélyi udvarban az 1590-es évek elején felhangzott zenét is jobban megismerhetjük. Hiszen még forrásadatok híján sem kétséges, hogy Mosto kiadványát prezentálta a fejedelemnek, s a kotta anyagát olasz zenésztársaival – részben vagy egészben – be is mutatta.¹³

KIRÁLY PÉTER

Egy reformkori egyházi lap történetéhez. A 19. század negyvenes éveiben, a reformkor derekán, mind a katolikus, mind a protestáns egyházak felismerték, hogy a megindult reformfolyamatok miatt csak a hagyományosnak nevezhető célokért való küzdelem – például az iskolai nevelés felekezeti jellegének megtartása és fokozása, hitbuzgalmi tevékenység növelése – az új helyzetben már nem megfelelő, és nem elegendő. Nyilvános politikai megszólalásra van szükség. Az egyházi vezetők szorgalmazták, hogy ne csak szorosan vett valláspolitikai kérdésekben, hanem társadalmi, politikai, gazdasági kérdésekben is fogalmazzák meg, és a nyilvánosság előtt is képviseljék álláspontjukat az egyházak. Az új célok megvalósításának leghatékonyabb eszköze a sajtó volt, aminek jelentőségét a katolikusok és a protestánsok is felismerték.¹ Rájöttek, hogy nézeteik népszerűsítése érdekében saját lapra van szükségük. Így került a katolikus egyház kezébe, 1840-ben a *Nemzeti Újság*, e cél támogatására jött létre a *Religio és Nevelés* is.²

A katolikus *Religio és Nevelés* megindulása után egy évvel a protestáns felekezetek is hasonló céloktól vezérelve lapot indítottak. A megindításban elsődleges szerepe volt a katolikus lap megjelenésének, de bizonyára fontos tényező volt az is, hogy Kossuth 1841-ben, a *Pesti Hirlapban*, az „Egyetemes konvent és unió” című vezércikkében a két protestáns felekezet egyházi és iskolai ügyeinek nyilvánossá tétele érdekében egy lap megindítását javasolta.

feldön és Magyarországon ... i. h. 16. valamint BARLAY-PÉRNYE: Diruta: Il Transilvano ... i. h. (1978. 3. sz.) 311–312. és (1979. 2. sz.) 130–131.; A mű zenei anyagának modern kiadása: ZÁSKALICZKY Tamás–PÉRNYE András–BARLAY Ö. Szabolcs közr.: Girolamo Diruta: Il Transilvano. Bp. Editio Musica, 1981. /Musica per la tastiera, Vol. 3./

¹² Az ajánlás szerint: „a Principe meritissimo di quella Prouincia il cui titolo e nome porta seco il libro”. Előbb HARASZTI („*Il Transilvano*”... i. h. 121.) majd utóbb BARLAY (*Diruta: Il Transilvano*... i. h. 11.) teljes joggal hangsúlyozta tehát – másféle véleményekkel szemben –, hogy a kiadvány *Il Transilvano* címe egyértelműen a fejedelmre utal és nem pedig általánosságban valamilyen ’erdélyire’. Diruta címádása a korabeli olasz szóhasználatot tükrözi, amely előszeretettel illelti az erdélyi fejedelmet „*Il Transilvano*” (= ’az erdélyi’) elnevezéssel.

¹³ A kiadványt és tartalmát, valamint a Mostóra vonatkozó újabb ismeretek zenetörténeti tanulságait egy részletes tanulmányban tárgyalom, amely előreláthatóan 2005-ben jelenik meg a *Magyar Zenében*. Ezenkívül szándékomban van a *Motecta quinque vocum* teljes anyagának újrakiadása.

¹ SÖRÖS Pongrác: *A katolikus klérus törekvései az 1843–44. országgyűlés egyházi ügyeinek tárgyalása alatt.* = Katolikus Szemle 1901. 865–890.; DEZSÉNYI Béla: *Nemzeti Újság.* = Regnum 1940–41. 313–356.

² A lapról: MÉSZÁROS István: *Első pedagógiai hetilapunk, a Religio és Nevelés.* = Vigília 1982. 6. sz. 444–447.; FEHÉR Katalin: *Egy reformkori katolikus hetilap, a Religio és Nevelés.* = Magyar Könyvszemle 2004. 1.sz. 14–28.